

Sakraliosios pasaulio tvarkos atspindžiai Algio Uždavinio komparatyvistinėje kultūrologijoje

ŽILVINAS VAREIKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
zilvinasvareikis@yahoo.fr

Straipsnyje įvairiais aspektais aptariama žymaus lietuvių komparatyvistinės kultūrologijos ir civilizacinės komparatyvistikos atstovo Algio Uždavinio (1962–2010) sakraliosios tvarkos koncepcija. Remdamasis jo knygoje ir straipsniuose išsakytų idėjų kritine analize, autorius rekonstruoja žmogaus kaip simbolinio subjekto senosiose Egipto, Mesopotamijos, helėnų ir islamo kultūrose teurginį, gnostinį santykį su šventybės kaip makrokosmu apraškomis. Išsamiau analizuojama tradicionalizmo mokyklos atstovų idėjų įtaka Uždavinio mąstymo formavimui. Šio vieno iš iškiliausių komparatyvistinės metodologijos šalininko gvildenamos idėjos ir įžvalgos tiesiogiai siejamos su jo asmenybe ir jo taikytomis istorinės analizės, komparatyvistinės kultūrologijos bei sakraliosios hermeneutikos metodologinėmis nuostatomis.

Esminiai žodžiai: Algis Uždavinis, tradicionalizmas, tradicija, teurgija, Schuon, Guénon, Coomaraswamy, mikrokosmas, makrokosmas, civilizacinė komparatyvistika, hermeneutika.

Įvadas

Šiuolaikinės pernelyg racionalizuotos pozityvistinės ir analitinės filosofijos kryptys, kuriuose išskirtinis dėmesys teikiamas logikos metodams ir orientuojamasi į sistemingą analitinę kalbinių žaidimų ir antrinę jau aprašytų fenomenų analizę, niekuomet netenkino plačių humanitarinių interesų Algio Uždavinio, genamo pirminių išminties mylėtojo intencijų, jo siekiamo filosofinio mąstymo tyrumo ir autentiškumo. Šiam mokslininkui nepaprastai svarbi pirmą kartą filosofijos tiesos ieškojimo ir buvimo pažinimo kelyje nuostata. Dėl šios priežasties pagrindiniams Uždavinio vei-

kalams būdingas platus istorinis ir kultūrologinis analizuojamų reiškinių ir problemų pažinimo aspektas. Greta tradicinių komparatyvistinės filosofijos ir kultūrologijos idėjų istorijos problemų jį labai domina ir akademinės humanistikos marginalijose esantys klausimai. Pastarosios intencijos neretai kreipiančios filosofinį mąstymą Dievop tarsi gražina autentiškam mąstymui būdingą pamatinių žmogaus būties vertybių (dorybių) ieškojimo aistrą. „Tikrasis filosofijos tikslas, – teigia jis, – yra ne diskursyvių nuomonių gaminimas, o įžiebimas mumyse nuolat gyvos vidinės kibirkšties, dieviškumo, kuris pakelia sielą į mąstomą kosmosą dėka teurginių apeiginių

„virvių“ (čia analogija su saulės spinduliais) arba mąstymo ir dialektinio kilimo.¹

Teurgijos ir filosofijos sambūvis kaip rodo filosofijos idėjų istorija išreiškia juslinės tikrovės ir abstrakčios mąstomybės ryšį. Sakralūs dieviškieji atvaizdai ir pašventintų daiktų simboliai, papirusuose aprašyti religiniai ritualai atveria senųjų Egipto, Artimųjų Rytų, indų ir graikų civilizacijų transcendencijos prakalbinimo svarbą. Tuo tarpu senųjų civilizacijų išminčių išstarmės kreipia atveriamų įžvalgų kontempliavimo link. Iš to, kas pasakyta, peršasi išvada, jog nagrinėjama filosofijos ir teurgijos dermė skverbiasi anapus kalbos lukšto link mistinės tylos potyrių ir nuskaidrinto artimo dieviškajam mąstymo judesio. Vakarietiškos civilizacijos modernybėje dominuojant abstrakčiai mąstomybei redukuojančiai juslinės tikrovės pažinimą į mažai ką bendra su ta tikrove turinčias sąvokas, sakralioji tikrovės dimensija vis labiau traukiasi, o gelminės prasmės stokojančios informacijos srautas plečiasi. Uždavinio idealistinis siekimas grįžti prie pamatinės mąstymo ir tikrovės dermės pajautos atpažįstant pastarojo vyksmo ženklus teurgijoje ir senųjų civilizacijų filosofijoje tarnauja pavyzdžiu, kurio verta siekti kiekvienam mokslininkui humanitarui.

Nekonvencionalaus mąstymo mokslininkas Algis Uždavinys ryškiai išsiskiria savo konceptualių filosofinių nuostatų ir požiūrių originalumu Lietuvos akademinio mokslo kontekste. Jo akademinis interesų laukas aprėpia Platono, pita-

goriečių, stoikų, neoplatonikų, senovės Egipto, Mesopotamijos, Islamo, Indijos bei Vakarų Europos modernios, postmoderniosios civilizacijų bendrybių ir atskirybių tyrinėjimą. Šiame procese stebina retas mokslinis talentas, nuosekliai pereinantis nuo kultūrinėse paraštėse esančių fenomenų tyrinėjimo prie globalių problemų sprendimo. Dėl to iki šiol Uždavinį galima laikyti vienu iš sėkmingiausiai Lietuvoje sakralinės hermeneutikos metodą ir įvairias komparatyvistines metodologines prieigas civilizacijos ir kultūros tyrinėjimuose taikiusių Lietuvos mąstytojų. Mokslininko įdirbis ryškus orientalistikos, lyginamųjų civilizacijos studijų, civilizacinės ir filosofinės komparatyvistikos, filosofijos idėjų istorijos, estetikos, meno filosofijos ir menotyros srityse.

Šiame straipsnyje sąmoningai atsiri-bojant nuo daugelio minėtų Uždavinio tyrinėjimo laukų pagrindinis dėmesys sutelkiamas į jo lyginamąsias civilizacijų studijas siekiant išryškinti mokslininko veikaluose plėtojamą sakraliosios pasaulio tvarkos sampratą. Iš įvardyto pagrindinio tyrinėjimo objekto išplaukia ir esminis šio teksto autoriaus tikslas: susieti įvardytos mokslinės problemos sprendimą su Uždavinio konceptualių tradicionalistinių teorinių nuostatų ir mąstymo stiliaus specifika. Tuo būdu siekiama pateikti filosofo asmeninių preferencijų ir pasiekimų minėtuose veiklos baruose bendrąją panoramą. Taip pat tekste stengiamasi įvardyti įtakas, formavusias Uždavinio komparatyvistines filosofines ir kultūrologines kompetencijas, išgryninti svarbiausias Uždavinio civilizacinės komparatyvistikos ir komparatyvistinės kultūrologijos idėjas.

1 Uždavinys, Algis. Filosofija ir teurgija vėlyvojoje antikoje, p. 33.

Gyvenimo linijos brėžis

Uždavinio kūrybinių ieškojimų pradžia sietina su iš prigimties jautria jo estetinė pagava, kuriai įtakos turėjo Dzūkijos romantiška aplinka, ir svetimų kraštų ilgesys: jau jaunystėje ryškėjantis susidomėjimas neeuropinių civilizacijų gyventojų buitimi, papročiais, mąstymo bei meno tradicijomis. Susitikimas su Rytų tautų kultūros, filosofijos ir meno tradicijų skleidėju filosofu A. Andrijausku pačioje studijų Lietuvos dailės institute pradžioje, jo paskaitų lankymas stiprina bręstančio kūrėjo orientacinę troškulį ir skatino gilintis į turtingą Rytų kultūros ir meno pasaulį. Sumaniai kreipiamas savo dėstytojo Rytų civilizacinių pasaulių, neeuropinių mąstymo ir meno tradicijų pažinimo kryptimi, sparčiai tobulėjantis darbštus auklėtinis atranda ne tik Egipto, indų, kinų, arabų, hebrajų, graikų mąstymo tradicijas, tačiau ir tuomet mažai žinomų tradicionalizmo ideologų (René Guénono, Anandos Coomoraswamio, Tito Burckhardto, *Seyyed Hossein Nasro*, Frithjofa Schuono) ir kitų idėjas.

Netrukus į Uždavinio dėmesio lauką pakliūna įvairių hermetizmo srovių – neoplatonizmo, orfikų, sufizmo – mąstytojų išmintį, jų požiūrius į pagrindines gyvenimo ir kūrybos problemas atskleidžiantys tekstai. Taip netikėtai žinių ištroškusio jaunuolio interesų centre atsiranda arabų musulmoniškos civilizacijos pasaulis su savo savita filosofija, estetika, meno tradicijomis. LDI menotyros studijų baigiamąjį darbą jis apgina iš mažai žinomos sovietiniais laikais Lietuvoje persiškų kilimų simbolikos. Vadinasi, nestandartinių mokslinių preferencijų pasirinkimas jau nuo

pat šio originalaus tyrinėtojo kūrybinio kelio pradžios charakterizuoja visą vėlesnį Uždavinio civilizacinių, kultūrologinių, filosofinių, orientalistinių ir dailėtyrinių interesų lauką. Jį nuo pat pradžių „...menkai domino oficialų pripažinimą įgavę mokslininkai, teorijos, daugiau – kultūros ir akademinų interesų periferijoje esantys reiškiniai, idėjos.“²

Kita vertus, svarbiu ankstyvosios Uždavinio intelektualinės biografijos veiksmu tapo jo anksti išryškėjęs nonkonformizmas, aistringas oponavimas sustabarėjusioms politinėms pažiūroms, dominuojančioms dogmatiškoms ne visada racionaliai taikomoms mokslinės metodologijos normoms. Dar studijų Lietuvos dailės institute metais aktyviai dalyvavo antisovietinėse akcijose, dėl to buvo pašalintas iš *Alma mater*, bet tarpininkaujant Andrijauskui vėl galėjo tęsti ir užbaigti mokymąsi. Vėliau jau tapęs pripažintu mokslininku, pasitelkdamas kruopščiai apgalvotus argumentus savo gausiuose straipsniuose ir monografijose jis nuosekliai laikėsi jaunystėje pasirinktos nonkonformistinės pozicijos. Būtina atkreipti dėmesį, kad „...Uždavinys buvo radikalus tik kovodamas su neišmintingu, sveiko proto ribas peržengiančiu kraštutiniu radikalumu, kurio mūsų postmoderniais laikais dažnai griebiamasi išgeidus vien griauti, neigti, šokiruoti ir šurpinti.“³ Aptariamą kritiką galima vertinti kaip nekonformistinio mąs-

2 Andrijauskas, Antanas. Nepaprastasis Algis Uždavinys: būties prasmės ieškojimas kūryboje. *Rytai-Vakarai: Komparatyvistinės studijos XII Algio Uždavinio fenomenas*. Vilnius: LKTI, 2012, p. 69.

3 Kardelis, Naglis. Išminties versmų ieškotojas: apie Algio Uždavinio asmenybę ir kūrybą. *Rytai-Vakarai: Komparatyvistinės studijos XII Algio Uždavinio fenomenas*. Vilnius: LKTI, 2012, p. 99.

tymo mokslininko reakciją sociokultūrinių kraštutinumų atžvilgiu.

Diskutuojamo kūrėjo kultūrologinių, lyginamųjų civilizacijų studijų specialisto brandą žymi jo darbas Lietuvos kultūros tyrimų institute (įstaigos pavadinimas keitėsi įvairiais laikotarpiais) Komparatyvisikos skyriuje. Priminsiu, kad būtent pastarojoje akademinėje institucijoje Uždavinys apgy-nė savo disertaciją iš Proklo filosofijos, kuri tapo jo pirmosios mokslinės monografijos pagrindu. Dirbdamas įvardytoje akademi-nėje institucijoje jis po Nepriklausomybės atgavimo leidosi į keliones po įvairias Artimųjų Rytų islamiškojo pasaulio šalis, skaitė konferencijose pranešimus įvairiuose Didžiosios Britanijos, JAV, Australijos ir islamiškojo pasaulio šalių universitetuose. Didžiulį poveikį jo moksliniams interesams turėjo 1997 m. stažuotė vienoje garsiausių pasaulyje jo interesus atitinkančių mokslinių institucijų – „Prancūzijos nacionalinio mokslinių tyrimų centro Antikos ir viduramžių mokymų sekcijoje“.

Po šios kelionės jis visa galva pasinėrė į knygų rašymą. Tęsdamas darbą pagrindinėje darbovietėje LKTI ir lygiagrečiai dėstydamas Vilniaus dailės akademijos padalinyje Kauno dailės institute Uždavinys skelbė viena po kitos reikšmingiausias mokslines knygas, kurių idėjinės sąšaukos, sutampančios su pagrindine straipsnio tema, gvildenamos šiame tekste; gavęs kvietimus važiavo stažuotis į prestižinius mokslinio tyrinėjimo centrus Vakarų Europoje, Afrikoje, Artimuosiuose, Viduriniuose Rytuose, Australijoje, JAV. Subtilus eseistinio stiliaus įvaldymas, nenuilstamas darbas su pirminiais šaltiniais, interpretacine literatūra, tarptautiniai akademiniai

kontaktai ir vizitų užsienyje metu įgytos žinios bei patirtis formavo jo mokslinę kalbą bei erudiciją. „Uždavinio tekstai vietomis yra žaidžiantys ir sofologiški. Tačiau, manau, jo filosofija yra „mokslinė“ (vakarietišku, o dar veikiau šiuolaikiniu lietuvišku požiūriu) keletu aspektų: filosofijos istorijos (duomenų ir sąvokų) tikslumo, hermeneutinio tekstų ir simbolių aiškinimo lyginamąja Vakarų ir Rytų išminties analize, europocentrizmo ir vakarietiškos kolonijinės ir neokolonijinės filosofijos kritika.“⁴

Kultūrologinio mąstymo horizontai

Pagrindiniai Uždavinio civilizaciniai ir kultūrologiniai tyrinėjimai skleidžiasi dviem pagrindinėmis kryptimis: *tradicionalistinio* ir *tarpkultūrinio* mąstymo tradicijose. Pastarąją galima dalinti į *filosofinę* bei *civilizacinę* komparatyvistiką. Minėtos teorinės ir metodologinės nuostatos koreliuojasi su jo hermeneutinėmis išvalgomis išplaukiančiomis iš mokslinių interesų sričių: neoplatonizmo, islamo, sufizmo filosofijų. Šiuose Uždavinio tyrinėjimuose ilgainiui išryškėjo jo kultūrologinių interesų reikšmingiausi aspektai: europocentrizmo kritika, tradicionalistinių nuostatų aspektai.

Tarpkultūrinio mąstymo lygmenyje išsiskiria Uždavinio polemika su europocentrizmo ideologija ir jos formacijomis teigiančiomis vienintelės Vakarų civilizacijos kultūrinį pranašumą. Mokslininko oponavimas sustabarėjusioms europocentriz-

4 Mažeikis, Gintautas. Algio Uždavinio hermetinis atgimimas. *Rytai–Vakarai: Komparatyvistinės studijos XII Algio Uždavinio fenomenas*. Vilnius: LKTI, 2012, p. 115–116.

mo nuostatams pasižymi subtilios ironijos persmelkta kritika, kurioje išsakomas palankumas Rytų civilizacijoms: „... žmogus yra mitinis padaras, *homo fabulosus*, tarpstantis padavimui tapačiame pasaulyje, todėl jo paties egzistencijos, kalbos ir anaip tol neberibės vaizduotės įtvirtintos koordinatės visada byloja apie poreikį suvokti save kaip centrinę įprasmintos visatos ašį. Tikriausiai būtų trivialu prisiminti nevienaprasmes Rytų ir Vakarų priešpriešos konotacijas... kadangi tai būtų tuščias laiko švaistymas, bandant išsiaiškinti, kurios karalystės ar Romos provincijos kitų provincijų atžvilgiu yra rytinės, o kurios vakarinės. Tuo tarpu apibendrinta, statiška ir abstrakti „Rytų sąvoka, neretai kerinti savo monumentalumu, nejučia išduoda anachronistinį atsikaitos tašką, tapatų mažos ir trumparegės krikščioniškos visuomenės mirazūi.“⁵

Cituota filosofo mintis įpareigoja pažvelgti į kultūrinius – izmus kaip į tam tikrą prigimtinės kultūros skatinamą programą vienaip ar kitaip suprasti dalykus. Šiuo atžvilgiu europocentrizmai atrodo savaime suprantami. Betgi kaip tokiu atveju galima nepriklausomai vertinti heterogeniškas civilizacijas? Vargu ar europocentriname akiratyje įmanoma pažvelgti toliau nacionalinio identiteto nubrėžto dramblio kaulo bokšto sienų. Vienintelis būdas praplėsti suvokimo horizontą išdrįsti atrasti kitoniško požiūrio galimybes, papildysiančias asmeninį mąstymą kitoniško supratimo žiedais.

XX. a. pradžioje susiformavusi tradicionalizmo filosofinė mokykla, kurios

žymiausi atstovai R. Guénonas, A. Coomaraswamis, T. Burckhardtas, S. H. Nasras, F. Schuonas, „... regėdami Vakaruose kultūros vertybių desakralizaciją, dvasinę sumaištį, stiprėjančias nihilizmo tendencijas, savo žvilgsnius kreipia į tradicines Rytų civilizacijas, kuriose suranda kultūrą stabilizuojančių vertybių.“⁶ Uždavinių straipsniuose ir monografijose tradicionalistams būdinga Vakarų kritika realizuojama postmodernizmo analizės pasažais, nuodugniais sufizmo, islamo, Egipto, Mesopotamijos hermetinių mąstymo tradicijų tyrimais. Galiausiai visose Uždavinių knygose fiksuojama mokslinių nuorodų ir hermeneutinių komentarų formomis minėtų tradicionalistų konkrečių idėjų įtaka.

Estetinis žvilgsnis į civilizacinę magmą

XX–XXI a. takoskyroje stiprėjant materializmo inspiruotoms vartotojiškumo ir racionalizmo kulto tendencijoms neatpažįstamai pasikeičia daugelis žmogaus gyvenimo sričių. Humanistikoje įsitvirtina nekritiškai taikomos empirinės metodologijos sutapatinančios *gnosis* (dvasinių patirčių išmanymą) su *episteme* (racionalių pažinimų). Dėl šios tendencijos poveikio mąstymo tradicijų eigoje nusistovėjusį išminties ieškojimo procesą užkloja tirštas įvairių racionalumo dulkių, priešingų išminties esmių tyrinėjimui, sluoksnis apogėjų pasiekiantis postmodernybėje skelbiančioje „autorius nyksmą“ ir filosofijos mirtį. Įvardytoms postmodernistų idėjoms oponuoja tradicionalistinė

5 Uždavinsys, Algis. Rytų ir Vakarų priešpriešos problema. *Algis Uždavinsys. Kūrybinė vaizduotė. Dailės kritika ir publicistika*. Sud. O. Žukauskienė, Ž. Gaižutytė-Filipavičienė. Vilnius: LKTI, 2013, p. 242.

6 Andrijauskas, Antanas. Civilizacijos teorijos metamorfozės ir komparatyvizmo idėjų sklaida. *Kultūros fenomenas. Kultūra ir civilizacija*. Vilnius: Gervėlė, 1999, p. 123.

arba, kitais žodžiais tariant, perenialistinė filosofija kritikuojanči diskursyvaus proto ir besaikio vartotojiškumo kultą. Žymiausi tradiconalistų mokyklos atstovai „...regėdami Vakarų civilizacijos vertybių desakralizaciją, dvasinę sumaištį, stiprėjančias nihilizmo tendencijas, savo žvilgsnius kreipė į tradicones Rytų civilizacijas, kuriose surado kultūrą stabilizuojančias vertybes“⁷. Remdamasis tradiconalistų mokyklos atstovų idėjomis, Uždavinys apeliuoja į sakraliosios išminties, artimos krikščionybėje paniekinto *gnosis* patirčiai, atgaivinimą. Straipsnio autorius gvildena Uždavinio mąstymui konkrečią įtaką padariusių tradiconalistų A. Coomaraswamio, R. Guėnono ir F. Schuono idėjas.

Šrilankiečio pasaulinio garso menotyrininko ir meno filosofo Anandos Coomaraswamio (1877–1947) mąstymas aprėpia platų indišką budizmo, hinduizmo, sufijų, antikos civilizacijų idėjų tyrinėjimo spektrą. Įkvėptas mokslininko fundamentalių traktatų – „Nacionalinio idealizmo esė“ (*Essays in National Idealism*, 1910 m.), „Laikas ir amžinybė“ (*Time and Eternity*, 1947 m.), „Hinduizmas ir budizmas“ (*Hinduism and Buddhism*, 2007 m.; po autoriaus mirties) lietuvių mąstytojas asmeniniuose tyrinėjimuose kreipė dėmesį į minėtų civilizacijų epochų išminties ištaras ir siejo jose atsiskleidžiančius idėjinius kontekstus su minėtų civilizacijų kultūromis, menu. Menotyros studijos ir neabejotinai Coomaraswamio veikalų įtaka leido skleisti savitam Uždavinio kultūrologinių problemų matymui. Pastarajam būdingas filosofinės ir atvaizdų simbolinio interpretavimo

7 Andrijauskas, Antanas. *Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 368.

strategijos derinimas kylantis iš Uždavinio simbolio sampratos priklausančios „... tiek transcendencijai, tiek imanencijai, tiek dieviškajai vienybei, tiek pradmens kuriamai, arba spinduliuojamai sklaidmenų įvairovei“⁸. Tarkime, Coomaraswamis taip pat kaip Uždavinys meno reiškinių atžvilgiu į indišką skulptūrą žvelgia tarsi į atvirą įvairių kultūrų idėjų mainams reiškinį ir teigia bendrų būties simbolių struktūrų svarbą.

Greta numanomos panašios lyginamųjų civilizacijų studijų laukų įtakos, menotyrinio ir filosofinio problemų sprendimo paralelės išvelgiama Coomaraswamiui bei Uždaviniui būdinga artima mikrokosmo, žmogaus, ir makrokosmo, visatos, gamtos, visuomenės, santykio sklaida. Vis dėlto skirtingai nei lietuvių filosofas, kuris pastarąją tradiconalistinę schemą pasitelkia gyvenimo ir mirties simboliams iššifruoti, Coomaraswamis pastarąją idėją labiau interpretuoja globalios visatos tvarkos kontekste. „Vadinasi, žmogiškasis Dievo Miestas – tai modelis bet kuriai kitai visuomenei ir tikrai civilizacijai. Žmogus bus „teisingas“ (gr. *dikaiois*) žmogus tuomet, kai kiekviena iš jo kūno dalių dirbs jai priklausantį darbą ir paklus valdančiajam Protui, besirūpinančiam žmogumi kaip visuma; lygiai taip ir valstybėje miestas bus teisingas tik tuomet, kai bus sutariama, kas turi valdyti, ir kai nebus sumaišytos priedermės, bet kiekvienas užsiėmimas bus profesinis įsipareigojimas.“⁹

8 Uždavinys, Algis. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*. Vilnius: SOPHIA, 2006, p. 105.

9 Coomaraswamy, Ananda K. *Kas yra civilizacija? Kultūros fenomenas. Kultūra ir civilizacija*. Vilnius: Gervėlė, 1999, p. 164.

Pastebėtina ryški antikinės, ypač vėlyvojo Augustino, filosofinės paradigmos įtaka analizuojamai idėjinei koncepcijai. Veikale „Apie Dievo valstybę“ (*De civitate Dei*, V a. po Kr.) Augustinas sakralia tvarka besivadovaujančios valstybės modelį supriešina su pagoniškos valstybės, kurioje Dievo garbinimo būdai yra fiktyvūs, provaizdžiu. Pirmąją valstybę antikos filosofas laiko teisinga, o antrąją valstybę pagoniška. Coomaswamio, Uždavinio veikaluose plėtojamos mikro / makrokosmų koncepcijos atžvilgiu augustinis įtaka yra aki-vaizdi. Dievo Miestas arba sakrali visatos tvarka atitinka makrokosmo struktūrą. Jai oponuoja sekuliais papročiais grįsta pagoniška valstybė: analogas minėtų tradicionalistų ir paties Uždavinio veikaluose materializmo dvasios prisotinta postmodernioji civilizacija: „Postmodernizmas panaikina hierarchiją, ištrina metafizinį centrą, o iliuzorinę būties paribių tuštybę paskelbia vienintele ir pamatine tikrove“¹⁰. Savo ruožtu mikrokosmas turi prisiderinti / prieštarauti valstybėje egzistuojančiai tvarkai ne vien žodžiais, bet taip pat veiksmais. Pavyzdžiui, minėtina Uždavinio nekonformistinė laikysena tarybiniais laikais ir postmodernybės kritikos aspektai ryškėjantys visų be išimties tradicionalistų darbuose.

Sakralios išminties švytėjimas

Tradicionizmo mokyklos filosofas, menininkas šveicaras Frithjofas Schuonas (1907–1998) savo gausiais veikalais – „Ezo-

terija kaip principas ir kelias“ (*Lésoterisme comme principe et comme voie*, 1978 m.), „Amžinosios religijos pėdsakai (*Sur les traces de la religion pérenne*, 1982 m.), „Budizmo lobiai“ (*Trésors du Bouddhisme*, 1997 m.) ir kt., remdamasis indų advaitos vedantos filosofija, sufizmu, neoplatonizmu plėtojo sakraliojo Vienio peržengiančio civilizacijų bei heterogeniškų kultūrų sienas idėja: „Mūsų protas sukurtas Absoliutui, priešingu atveju – jis yra niekas.“¹¹ Kategorisku teiginiu išreiškta šveicarų mąstytojo idėja panašiu pavidalu plėtojama visose Uždavinio monografijose: subtiliai, o kartais tiesmukai kritikuojamos sekuliaros ir sakralios pozicijos, kurios prieštarauja *sophia perennis* (amžinosios išminties) idėjai. Pavyzdžiui, krikščionybė, atmetusi gnostinius, maginius mokymus neatspindinčius Bažnyčios tėvų teologijos. Kitaip nei Uždaviny Schuonas „... gina krikščionybę kaip ortodoksinę religiją...“¹² pripažindamas heterogeniškumo ypatingybes iš to išplaukiančių diskursų įvairovę. Pastaroji Schuono nuostata paaiškina jo paties ir lietuvių kolegų mokslinių požiūrių tais pačiais klausimais išsiskyrimą.

Sakralią išmintį tyrinijančio filosofo omenis Schuono raštuose siejama su gnostiniu egzistencinių reikšmių išmanymu: „... esama tiesų, įgimtų žmogaus Dvasiai, kurios glūdi „Širdies“ gelmėje, grynajame Intelekte, ir kurios prieinamos tik tam, kuris geba į jas dvasiškai įsižiūrėti; tai ir yra fundamentalių

10 Uždaviny, Algis. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*, p. 23.

11 Шуон, Фришьоф. *Религия и откровения. Избранные сочинения*. Перевел А. Уждавинис. Каунас: Балтийос Арас, 1996, с. 23.

12 Уждавинис, Альгис. Предисловие. Шуон, Фришьоф. *Избранные сочинения*, с. 14.

metafizinių tiesų esmė.¹³ Modernybėje tiesa priklauso mokslininkams, kvalifikaciją konkrečioje žinijos srityje įgijusiems ekspertams. Šie žmonės nedisponuoja sakraliomis prasmėmis, kadangi jų specializacija dažniausiai būna per siaura, kad aprėptų įvairialypius šventybės aspektus mene, kultūroje, socialinėje būtyje. Dėl šios priežasties, Schuono nuomone, tokiu išminčiumi gali būti žmogus laisvas nuo religinių ideologijų dogmų, suvokiantis iš aukščiau patikėtą misiją tyrinėti Absoliuto pėdsakus visose kultūrose ir civilizacijose kiek jo racionalus protas gali aprėpti visa tai kaip asmeninio gyvenimo kelio stacijas. Tokiu universalus mąstymo žmogumi galima vadinti ne tik Schuoną, sugebėjusį susieti nediskursyvų Intelektą su sakraliomis indų, neoplatonikų ir sufijų tradicijomis, bet taip pat Uždavinį genialiai narpliojusį Egipto, Mesopotamijos ir antikos civilizacijų likimo siūlų pynės, kol nekantrioji Atropė nukirpo jo paties gyvenimo siūlą.

Sakralumo ir sekuliarumo antagonizmas

Trečiąja tradicionalizmo mokyklos atramine kolona įkvėpusią Uždavinį ne mažiau nei Coomaraswamis ar Schuonas traktuotinas prancūzų filosofas, induizmo, islamo, krikščionybės ezoterinių mokymų tyrėjas René Guénonas (1886–1951). Jis sukūrė vientisos dvasinės tradicijos koncepciją, pagal kurią pasaulyje egzistuojančios šventybės, Tradicijos, sakralieji principai glūdi kultūros, istorijos reiškinių esmėje: „Guénonas

tradicijos esme laikė *sophia perennis*, nepavaldžią akcencijų tėkmės anomalijoms.¹⁴ Kitaip sakant, prancūzų tradicionalizmo tėvas skelbė išminties pranokstančios materializmo, racionalizmo laikinius ir erdvinius kiautus amžinumą visose be išimties civilizacijose. Coomaraswamis aptiko šventosios tradicijos pėdsakų hinduizme, neoplatonizme, sufizme, Schuonas įžvelgė idėjinės sąsajas tarp islamo ir hinduizmo. Uždavinys šventosios tradicijos pėdsakus fiksavo tyrinėjamose senovės Egipto, Šumerio civilizacijose.

Guénono veikaluose – „Bendrasis įvadas į hinduistinių doktrinų tyrinėjimą“ (*Introduction générale a l'étude hindoues*, 1921 m.), „Rytai ir Vakarai“ (*Orient et Occident*, 1924 m.), „Nūdienio pasaulio krizė“ (*La crise du monde moderne*, 1927 m.), „Kiekybės karalystė ir laiko ženklai“ (*Le règne de la quantité et les signes des temps*, 1945 m.), – plėtojama mistinė religinė koncepcija paverčiama aukšto intelektualinio meistriškumo pasaulėžvalga, besiremiančia Rytų ir Vakarų geriausiais pavyzdžiais. Kaip Uždavinys atmetantis prasčiausias intelektualinės elgsenos manieras postmodernistų sofistiniame žongliravime filosofinėmis sąvokomis, išsakančiomis viso labo loginį dėmenį, panašiai taip Guénonas atmeta valstietiška naivų įvairių europinių teosofinių sąjūdžių pretenzijas puikuotis universalios išminties turėtojų karūna: „Jų klaida išpildyta iki galo bus klaida paties Antikristo, siekiančio „aukso amžiaus“, nukreipto prieš tradiciją įsiviešpatavimo,

13 Шуон, Фритъоф. *Sophia Perennis. Избранные сочинения*, с. 574.

14 Uždavinys, Algis. Rytų ir Vakarų priešpriešos problema. *Algis Uždavinys. Kūrybinė vaizduotė. Dailės kritika ir publicistika*. Sud. O. Žukauskienė, Ž. Gaižutytė-Filipavičienė. Vilnius: LKTI, 2013, p. 247.

mėginančio sukurti pačiu apgaulingiausiu ir efemeriškiausiu būdu Šventosios Karalystės (*Sanctum Regnum*) idėjos klastotę.¹⁵ Tuo būdu trokšdami *sophia perennis* autentiškumo Guénonas, Uždaviny ir kiti tradicionalistai išskeldami gnostinės, teurginės žinijos pranašumą sakraliai išminčiai pasiekti pabrėžė filosofijos ir įvardytų praktikų sintezę perkeičiančią filosofijos mokslo sampratą į tam tikrą sinkretinio pažinimo modelį. Jame intelektas įgyja sakralią dimensiją. Dėl to žmogaus dvasia siekdama tobulėti gali remtis moksliniais pasiekimais ir ezoterinių mokymų idėjomis. Remiantis tuo, kas pasakyta, aišku, kad įvardyta tradicionalistinės filosofijos specifiška turėtų išryškinti mums, heterogenizacijos epochos vaikams, žinias ir teorijas bylojančias apie lyginamųjų civilizacijų kultūrinių simbolių reikšmes ir tuo būdu parodytų sakralumo pėdsakus atsispindinčius kasdieniame gyvenime.

Esminiai hermetinio mąstymo akmenys

Atskaitiniu tašku Uždavinio lyginamųjų civilizacijų studijų pradžiai derėtų laikyti disertacijos pagrindu išleistą mokslinę monografiją „Versmių labirintai: Proklo hermeneutinė filosofija ir mistagogija“ (2002 m.). Jame gvildenamos neoplatonizmo korifėjaus Proklo helėnistinės idėjos susijusios su misterijų kultais, teurginėmis praktikomis, sakralios ir pasaulietinės išminties įžvalgomis. Šią mokslinę studiją dera laikyti Uždavinio kultūrologijos programiniu veikalu: joje esama užuominų į

helenistinės civilizacijos ryšius su Egipto bei Mesopotamijos civilizacijomis, arabų pasauliu, paliečiami teurginiai, misterijų kultų, mikrokosmo ir makrokosmo sampratų niuansai išsamiai aiškinami vėlesnėse mąstytojo knygoje.

Greta taikomos komparatyvistinės tyrinėjimo strategijos A. Uždaviny šioje monografijoje pirmą kartą pristato vieną iš svarbiausių savo mokslinės analizės metodų – sakraliąją hermeneutiką. Wilhelmo Dilthey'aus ir Friedricho Schleiermacherio tekstų interpretacijų teorija yra grindžiama analitinių kūrinių reikšmių išaiškinimu. Tuo tarpu Uždavinio taikomas sakralusis teksto suvokimo perteikimas „... driekėsi nuo žodinės ištarmės link jos noetinės prasmės. Kalbos prasmė turėjo pranokti ištartą žodį...“¹⁶ Aptariamas tyrinėjimo metodas, nors ir svarbus plėtojamos minties pagavai, vis dėlto jo tikslas, užuot pasitenkinus teksto signifikantu ir signifikatu, leisti bent minties kraštelium užčiuopti antjuslinės šventybės galimus suprasti aspektus. Savo ruožtu diskutuojami šventybės teofanijos bruožai – teurgija, misterijos, mikro ir makrokosmo santykis – aptinkami paties Proklo, kitų neoplatonikų Jamblichio, Sirijano ištarmėse, Platono, Aristotelio idėjose. Taigi „...įkvėptų tekstų logika ir slėpinga prasmė neprieštarauja realybės logikai, bet ją adekvačiai iliustruoja...“¹⁷ bei papildo filosofines juslinės tikrovės ir transcendentijos refleksijas.

Sakraliosios hermeneutikos ir komparatyvistinės tyrinėjimo strategijų panaudojimas

15 Генон, Рене. *Царство количества и знамения времени*. Москва: Беловодье, 1994, с. 285.

16 Uždaviny, Algis. *Versmių labirintai: Proklo hermeneutinė filosofija ir mistagogija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 83.

17 Ten pat, p. 228.

lyginamųjų civilizacijų darbe yra ryškus mokslinėje studijoje „Egipto mirusiųjų knyga“ (2003 m.) ir tais pačiais metais pasirodžiusioje monografijoje „Helėniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano“. Abiejuose tekstuose ieškoma idėjinių paralelių tarp europinių ir neeuropinių civilizacijų, remiamasi pirminiais šaltiniais ir turtinga tarpkultūrine ikonografinė medžiaga. Abiejuose veikaluose sakralioji ikonografija traktuojama tarsi tiltas iš juslinės į dvasinę tikrovę, tik Egipto simbolinės ikonografijos centru tampa hieroglifai, kurie „... galėjo aktualizuoti pasakytas arba pavaizduotas realijas per jų noetinius archetipus, t. y. *heka* (magiškos demiurginės galios) dėka manifestuoti su konkrečiu pavidalu vertikalia „grandinine reakcija“ susijusias galias...“¹⁸, o štai neoplatonizmo ir Mesopotamijos civilizacijų simbolių nagrinėjimas daugiau paremtas senųjų civilizacijų dievų atvaizdų ir hermeneutiniu sakraliųjų bei išminties tekstų tyrinėjimu.

Vis dėlto egzistuoja keli pamatiniai skirtumai tarp diskutuojamų Uždavinio mokslinių traktatų. „Egipto mirusiųjų knyga“ – tai senovės Egipto „Mirusiųjų knygos“ tekstų vertimas ir jame užkoduotų simbolinių mitologemų aptartis tyrinėjant pastebimas sąsajas su antikinės Graikijos orfikų, Dioniso garbintojų senaisiais kultais įkvėpusiais platonizmą ir neoplatonizmą. Sakraliosios pasaulio tvarkos descripcija šiame veikale yra grindžiama žemiškojo laikinumo ir nemirtingos sielos plasnojimui link dausų. Dėl šios priežasties pagrindinis Uždavinio tyrinėjimo tikslas „Egipto mirusiųjų knygoje“ ištirti, kas yra senųjų

egiptiečių „...visų mirties ir gyvenimo ciklų integracija į dieviškuosius provaizdžius...“¹⁹ Tuo tarpu minėtoje monografijoje dėmesys kreipiamas daugiau į gyvųjų pasaulio aktualijas meno ikonografijoje ir filosofiniuose tekstuose bei stengiamsi atskleisti, kaip visa tai parodo socialinio mikrokosmo, žmogaus, ryšius su makrokosmu – transcendencija. Antras vienu metu išleistų veikalų esminis skirtumas – tyrinėjimo objekto pasirinkimo nevienalytiškumas. Egipto „Mirusiųjų knygos“ simbolių egzėgė reikalavo iš kultūrologo daugiau dėmesio skirti šiai civilizacijai, o štai gilinant šis į babiloniečių, asirų, šumerų dvasinį pasaulį Uždaviniui reikėjo pasitelkti Tarpupio kultūrų šaltinius ir pagrįsti sakraliosios tvarkos niuansus pastarojoje civilizacinėje sanklodoje.

Vidurinio platonizmo ir neopitagorizmo idėjų analizei skirta Uždavinio monografija „Helėniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano“ nagrinėja antikos filosofijos diskursą, kuriame svarbų vaidmenį atlieka tiriamasis neeuropinių civilizacijų kontekstas. „Vėlyvosios antikos platonizmas daugeliu požiūriu yra artimas tradicinei Rytų filosofijai. Tai kontempliatyvus dvasinis gyvenimo kelias, žadantis gėrio ir grožio derme grįstą pilnatvę, etinį ir intelektualinį tobulumą bei vedantis į nušvitimą ir mistinę jungtį su Vieniū arba archetipiniais pradais.“²⁰ Mąstytojas apeliuoja į šiuolaikinės filosofijos marginalijose likusius dvasinius, maginius terapinius antikos filosofijos aspektus, kuriuos užgožė klasikinė Naujųjų

18 Uždavinys, Algis. *Helėniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano*. Vilnius: KFMI, 2003, p. 245.

19 Uždavinys, Algis. *Egipto mirusiųjų knyga*. Vilnius: Ramduva, 2003, p. 33.

20 Uždavinys, Algis. *Helėniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano*, p. 45.

amžių filosofijos paradigma dėmesį sutelkusį į empirinį pažinimą ir žmogaus, pagrindinės mąstančiosios substancijos, absoliutumą pagrindimą. Vis dėlto monografijoje dėmesys tiesiogiai nėra sutelktas į aštrią polemiką su moderniuoju mąstymu. Minimai skirtingų mąstymo srovių konfrontacijai yra skirta Uždavinio mokslinė studija „Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose“. Tuo tarpu aptariamoje monografijoje dėmesys pirmą kartą jo kūryboje nuosekliai yra kreipiamas į hermetinio projekto, kylančio iš Mesopotamijos ezoterinių, maginių, filosofinių mokymų, aiškinimą. Hermetizme „... pasiekus tam tikrą dvasinio kelio pakopą, diskursyvisis protas intelektui jau nebegali padėti: pastarasis privalo atsiduoti tikėjimui... Hermetizmas neatmeta filosofijos... Tačiau filosofija interpretuojama įvairiai: kartais ji suvokiama kaip mokslinė žinija – *episteme*, kartais kaip dvasinis pažinimas – *gnosis*.“²¹ Mastytojo tyrinėjama hermetizmo esmė atskleidžia kultūrinių idėjų mainų paradoksalumą. Tradicinėje Vakarų kultūroje filosofija atskiriama nuo teologijos Viduramžiais tuo būdu padalijant tikėjimo ir žinojimo sritis. Tuo tarpu Uždavinio supratimu autentiškas antikos mąstymas atspindi abiejų žmogaus suvokimo sričių vienybę, atveriančią juslines žmogaus sukurtos kultūrinės aplinkos ir antjuslinės neregimybės prasmes.

Veržiantis anapus kalbos ribų

Monografijoje „Hermio Trismegisto išminties kelias Hermetinis rinkinys“ (2005 m.)

21 Uždavinys, Algis. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*. Vilnius: Sophia, 2006, p. 217.

Uždavinys toliau plėtoja hermetinės filosofijos projektą paremtą Egipto civilizacijos, graikų neoplatonizmo, platonizmo bei itališko Renesanso idėjų analize. Jos pagrindas senųjų filosofinių mokymų, maginių tekstų ir alchemijos simbolių sintezė. Mokslininko ambicijos maksimalios: kiek leidžia racionali sielos geba ir meninė intuityva labiau įsiskverbti į Egipto civilizacijų išminčių, žynių, Renesanso filosofo Marselio Ficino, Giordano Bruno pasaulėjautą, ją suvokti ir pasidalinti Dvasinio Kito savastimi.

Tokia atskleisti reikalauja filosofinės išvalgos pagarbumo šventybės apraiškoms, nes nagrinėjama mąstymo tradicija yra sakrali. Štai dėl ko skverbčiai anapus informacinio kalbos sluoksnio pagrįsti monografijoje pasitelkiami fenomenologijos ir hermeneutikos metodai vartojami pirmaprade reikšme. Tokia dvasinių esmių bylojimu grįsta hermeneutika „... ne tik leidžia susikalbėti skirtingoms kultūroms tarp Baktrijos, Etiopijos ir Graikijos, bet ir išaiškina žmonėms dievų valių, atskleidžia giluminę ženklų (*semeia*) bei ezoterinių mįslių (*ainigmata*) prasmę (*hupunoia*).“²² Išplėtus hermeneutikos tyrimus už mokslininkui gimtos kultūros ar civilizacijos ribų, dingsta klasikinei hermeneutikai būdingas *circulus vitiosus* iš esmės reiškiantis virimą vakarietiškos civilizacijos išvalgų sultyse. Šis išėjimo judesys iš uždaros kultūrinės erdvės į tarpkultūrinį polilogą reiškia ne teksto tekstui, o kitioniškos juslinės ir dvasinės tikrovės pažinimo geismą.

Dvasiškai aktualios patirties ir racionalumo jungtimi tampa fenomenologinė

22 Uždavinys, Algis. *Hermio Trismegisto išminties kelias. Hermetinis rinkinys*. Vilnius: KFMI, 2005, p. 94–95.

senųjų civilizacijų ikonografinių simbolių – egiptiečių dievo Toto graikų civilizacijoje virtusio Hermiu Trismegistu – spiritualistinio, meninio, filosofinio dėmenų deskripcija. Joje slypi Uždavinio erudicijos padiktuota simbolių daugiaprasmybės, įvairovės pajauta, taip pat realus suvokimas, kad kiekvienas šventas atvaizdas yra reikšminga detalė sakralios tikrovės: joje simboliniam dirbiniui „... suteikiama slėpinga polisemantinė gelmė, kurios išsemti negali jokia interpretacija.“²³ Susiduriama su atliekamo tyrinėjimo prasmės ambivalentiškumu. Viena vertus, individo kasdieniam religiniam omeniui paveiktam moderniojo mąstymo turėtų atrodyti, jog dieviška išmintis gali būti atskleidžiama kalba. Tuo tarpu Uždavinytis teigia priešingą dalyką: dieviška išmintis pranoksta rašto, šnekos pavidalus ir pačių mąstymą. Kultūrologas tokiu būdu atsiriboja nuo postmodernizmo apaštalu – Jacqueso Derrida, Rolando Bartheso, J. Lyotardo, skelbiančių aklą tikėjimą žmogumi ir jo techninėmis galiomis. Alternatyva kritikuojamam požiūriui švento atvaizdo kaip dieviškos teofanijos regėjimo kontempliavimas.

Antra vertus, vien ties regimo švento atvaizdo garbinimu sutelkta mintis iš pirmo žvilgsnio daro kalbą nereikalingą, o bet koki filosofinį tyrinėjimą beprasmį. Kitas mąstymo judesys vestų prie nepaiškinamos garbintojo imanencijos ir negalimybės susikalbėti. Vengdamas tokių drastiškų pasekmių Uždavinytis į sakralios pasaulios tvarkos tyrinėjimo lauką greta šventųjų Egipto, Graikijos civilizacijos atvaizdų ikonografijos vaizdinių įterpia se-

nujų civilizacijų išminties, maginių tekstų, gnostinių veikalų skaitymą. Taip išsakomos filosofinės įžvalgos atliepia senųjų civilizacijų sakraliąsias tradicijas ir nepažeidžia jų savitumo, atsisakoma pagundos šį tą pridėti iš tyrinėtojo modernaus laikmečio. Galiausiai tradicinė interpretacija toliau „... suvokiama kaip ritualas, o ritualas – tai kosmogonijos kartojimas liturginėmis bei semiotinėmis priemonėmis... Šioje teurginių santykių visumoje žinojimas (*gnosis*) ir veikimas (*praxis*) yra neatsiejami... Kadangi dvasiniai esiniai dažniausiai perteikiami metaforomis, atrodo, kad intelektinė ir kūniškoji tikrovė beveik susilieja. Tačiau dieviškiesiems provaizdžiams visada teikiama pirmenybė.“²⁴ Iš to, kas pasakyta, kyla, kad vien racionalus pragmatiniais sumetimais plėtojamos hermeneutinės analizės diskursas lietuvių kultūrologo nedomina. Tokį manymą patvirtina tyrinėtojo pasiklojimas įvairaus dvasinio pobūdžio tekstais lyginamosiose minėtų Egipto, Graikijos civilizacijų studijose. Atvirkščiai, monografijoje bandoma parodyti diskursyvaus mąstymo bejėgiškumą, kai suvokiama žongliravimo idėjomis beprasmybė nesant sakraliųjų filosofijos ištakų suvokimo. Tiesa, šioms ištakoms suvokti per maža turėti specifinių žinių, filosofinio darbo patirties. Be pastarųjų savybių reikalinga aiški vertybinė nuostata tyrinėti dvasinius turinius pragmatiniu laikotarpiu, kai sakralumui giminiškos sąvokos sunkiai suprantamos.

Aptariamoje monografijoje sakralinės pasaulio tvarkos atskleisties užduotį Uždaviniui palengvina pasirinkta metafizinio realizmo pozicija. Ji įgalina pasitelkti

23 Ten pat, p. 45.

24 Ten pat, p. 81.

vaizduotę kaip pagrindinį instrumentą galintį geriausiai pagrįsti senųjų civilizacijų sakralumo sampratą. R. Descarteso nubrėžta sielos ir kūno dualizmo perskyra modernių laikų filosofijoje paskatino menamų ir tikrų priešybių tyrinėjimo samplaikas būdingas šiuolaikiniam mąstymui. Nors Uždavinys puikiai išmano filosofijos istoriją ir jos ryšius su šiuolaikinės filosofijos idėjomis bei veikimo principais, vis dėlto daugiau remiasi tradicinės filosofijos sąvokų kalba ir iš jos turinių iškylančiomis prasmėmis. Kertiniai mokslininko gvildenamos sakralios tvarkos akmenys – mikrokosmas (žmogaus pasaulis), makrokosmas (dieviškoji sfera) – atstovauja vieningam pasaulio bei visatos rūmui. „Nustačius makrokosmines ir mikrokosmines analogijas, sielos sakralinės kokybės atpažįstamos žmogų supančioje aplinkoje, kurią jis modeliuoja idealios simbolinės ikonografijos pavyzdžiu. Vaizduotė transformuoja landšaftą, tampantį atvira pasaulio Sielos dimensija, kurioje individuali siela atpažįsta dieviškosios šviesos manifestacijas ir veiksmingus soteriologinius ženklus.“²⁵ Svarbiausias segmentas, kurį A. Uždavinys perima iš modernių laikų hermeneutų P. Rickoeuro ir H. G. Gadamerio mąstymo – tai vaizduotės konceptas. Vaizduotė Uždavinio sakralinės tvarkos aiškinime yra lygiaverti racionalaus mąstymo tarpininkė dalyvaujanti simbolių atvaizdų, maginių bei filosofinių tekstų aiškinimo procedūrose. Dėl to vaizduotei patikėta svarbi misija skaityti sakralinės tvarkos ženklus, bylojančius apie juslinės ir transcendentinės tikrovės ryšį.

Konfrontacija su postmodernizmu

Postmodernizmo ir tradicionalizmo diskusija labiausiai išplėtojama mokslinėje studijoje „Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose“ (2006 m.). Siekdamas išryškinti tradicionalizmo ginančio sakralių tradicijų, mitų ir jų išmintį perteikiančių institucinių darinių išlikimą modernybėje, Uždavinys kontrasto principu svarsto antikos stoikų, neoplatonikų pažiūras, artimas dvidešimtojo amžiaus jau minėto tradicionalizmo srovei, ir priešpastato šias idėines nuostatas sekuliarioms postmodernizmo tendencijoms atmetančioms bet kokias hierarchijos struktūras, metafizikos pamatines tiesas, reginčioms tikrovę vien suskaldyto mąstymo, pasiklydusio tarp vaizdo ir žodžio prasmų, juslinėje šiapusybėje. Tuo tarpu lietuvių kultūrologas siūlo kitonišką senovės Mesopotamijos, helėnų kultūros tikrovės suvokimo alternatyvą – žvelgti į išlikusių senųjų civilizacijų ikonografinę medžiagą ir remiantis išlikusiais pirminiais šaltiniais įsismelkti į antjuslinės anapusybės slėpinį, naudojantis komparatyvistine ir hermeneutine tyrinėjimo strategijomis. Užuoť pakibus mistinio patyrimo tylos pragarmėje ar plataus mokslinio tyrimo neapibrėžtume, pastarųjų grėsmių išvengiama įvairių racionalumo tipų pripažinimu: „Dažnai užmirštama, jog egzistuoja ne tik 1) skirtingos metafizinės prielaidos, arba kiekvieno pasaulėvaizdžio ir jį grindžiančio metodo užnugaryje stovintis „nehipotetinis pradas“..., kitaip tariant – neįrodomas principas, bet ir 2) skirtingi racionalumo tipai.“²⁶ Taigi, nors Uždaviniui dvasiškai artimiausia

²⁵ Ten pat, p. 46.

²⁶ Uždavinys, Algis. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*, p. 15.

tradicionalistinė vertybinė paradigma, vis dėlto jis lieka ištikimas polilogo metodologinei prieigai pripažįstančiai tiek senųjų civilizacijų autorių, tiek (post) modernio mąstytojų idėjų kritinį vertinimą.

Nepaisant bandymo išlaikyti tarpkultūrinio polilogo korektiškumą monografijoje senųjų civilizacijų įvairialypių aspektų diskusija įprasmina *agono* (kovos) olimpinę dvasią, kurios tikslas yra tauraus pobūdžio: eliminuoti postmodernistų beprasmią tuščiažodžiavimą siekiant apsaugoti senųjų civilizacijų ritualinių, meninių prasmų sakralumą nuo profaniško išniekinimo. Tam tikra prasme visą monografijos tekstą galima laikyti savita tradicionalistinio idėjinio sparno puolimo operacija prieš kitoniško postmodernistinio mąstymo lengvabūdiškumą, sofistinę įtaigą ir paviršutiniškumą. Taip pat monografijoje Uždavinio verdiktas išsakomas postmodernistiniam menui neatitinkančiam dvidešimtojo amžiaus tradicionalizmo idėjų. „Pats būdamas modernistinę civilizaciją sukūrusio gyvenimo būdo rezultatas, šiuolaikinis menas negali nei pataisyti pasaulio, nei pakreipti jo kita linkme, nes pats yra sudedamoji jo dalis.“²⁷ Sunku būtų visiškai sutikti su Uždavinio kategoriška pozicija oponentų kritikos atžvilgiu. Tiesa, kad modernusis menas ir dabartinė vakarietiška civilizacija primena laivą, besiblaškantį tarp sakralios prasmės stygiaus paženklintų sekumų ir aklo vartojimo rifų. Vis dėlto esama postmoderniojo meno, kuris religinio mąstymo pakaitalą įžvelgia socialinėje ekologinėje misijoje. Šios misijos tikslai ir veiklos vargu ar būtų suprantami Uždavinio aptariamų civili-

zacijų atstovams ieškojusiems žmogaus sudievinimo formų religinių kultūrų, mąstymų praktikų apeigose ir militaristinėje ekspansijoje. Antra vertus, paviršinių tuščio svarstymo manymą eliminuoja A. Uždavinio diskutuojamų vertybių apmąstymas, artimas Sokratui. Kaip Atėnų keistuolis tyrinėjo idėjas juslinėje šiapusybėje genialia dialektika triuškindamas tvirtos pozicijos neturinčius priešininkus lygiai taip Uždavinys puola ne visus postmoderniojo mąstymo atstovus, bet tik tuos, kurie tariasi žiną, nors iš tiesų viso labo simuliuoja konkrečias vertybes dėl pragmatinių paskatų.

Žengiant nuodėmingos sielos tobulinimo keliu

Sakrali egzistencinė gyvenimo prasmė, priešinga pragmatinėms modernistinės civilizacijos aspiracijoms, tyrinėjama monografijoje „Sufizmas islamo civilizacijoje“ (2007 m.). Šiame veikalė Uždavinys gvildena pastarosios islamo religinio mistizmo srovės genezę, teorinius aspektus, svarbiausių jos atstovų – Ibn al-Arabio, Al-Huseino ibn Mansuro, al Gazalio – idėjas, taip pat susieja gnostinius filosofinius sufijų mokymus su krikščionybės, neoplatonizmo ir Egipto hermetinių filosofijų sakraliaisiais tekstais. Traktato originalumą sudaro arabų civilizacinio pasaulio praeities ir dabarties apmąstymas ištaipytas islamo fundamentalizmo, meno reiškinių refleksijos tapiniais. Uždavinio lyginamųjų civilizacijų studijų kontekste aptariama monografija nuosekliai tęsia hermetinių filosofijų tyrinėjimo programą.

Pagrindinis traktato tyrinėjimo objektas, sufizmas, diskutuojamas tarsi įvairialypius

27 Ten pat, p. 74.

žmogaus egzistencijos simbolius arabų pasaulyje atspindintis sufijų meistrų nuauštas kilimas, kuriame „... sakralinės islamo formos leidžia transcendentuoti laikinąją tikrovę ir pasiekti amžinąjį gyvenimą. *Barakah*, arba malonė, kurią spinduliuoja koraniškieji tekstai bei sakramentiškai suvokta estetinė – meninė aplinka, atlieka alcheminę funkciją. Ištirpinamas žmogų slegiantis išorinis kiautas, kurį sudaro kūniškosios aistros, mentalinis chaosas, neišmanymas bei egocentrizmas, kad Tikrovės ieškantis „keliauninkas“ (*salik*) pasiektų savo paties dieviškąjį centrą, tapatų Mielaširdingojo Sostui (*arsh ar-rahman*).“²⁸ Kitaip negu ankstesniuose veikaluose žvilgsnis į hermetinių mokymų ritualus skirtus kūno ir sielos transformacijoms aptariamoje monografijoje išskirtinai sutelkiamas į išminčiaus pastangas apvalyti sielą nuo mentalinių teršalų ir įpročių. Turint mintyje sufizmo teorinių aspektų heterogeniškumą toks tyrėjo intencionalumo požiūris gali būti aiškintinas kaip meditacinė paties tyrinėtojo pastanga atrasti asmeninei būčiai svarbius dalykus. Galiausiai dėmesį verta atkreipti į aplinkybę, kad dvasinės pastangos apvalyti sielos veidrodį ypač būdingos krikščionybei ir kinų daoizmui.

Sielos gryninimo idėja plėtojama monografijoje „Filosofija kaip atgimimo ritualas“ (*Philosophy as a Rite of Rebirth*, 2008). Remdamasis senųjų Egipto civilizacijų ir neoplatonizmo sekėjų išvalgomis, A. Uždavinys apibrėžia filosofijos misiją tradicionalistiniu rakursu: „... pati filosofija esmingai esti atgimimo ritualas – „atgimimas“ reiškia sielos vienijimąsi su dieviškuoju Intelektu

simbolizuojančiu Helią (sutampantį su Dionisu, Ra – Ozyriu), galingiausia auksu spindinčia kosmoso šviesa.“²⁹ Sakralioji makro ir mikrokosmų tvarka interpretuojama peržengianti konkrečios civilizacijos ribas kultūrinės semiotikos, liturgijos ir filosofinių idėjų perimamumo atžvilgiais. Galiausiai tarptautinei akademinė auditorijai pašvęstame traktate kultūrologas apibendrina ankstesnius asmeninius senųjų civilizacijų sakraliųjų prasmų tyrinėjimus ir sukurpia helenistinės Graikijos, Egipto idėjų gijas į bendrą filosofijos artimos pasaulietinei ir dieviškai išminčiai audeklą. Sėkmingas komparatyvistinės ir hermeneutikos strategijų pasitelkimas leidžia traktuoti aptariamą veikalą kaip Uždavinio kultūrologinės programos esminių idėjų kvintesenciją.

Sugrįžimas į pradžių su nauja patirtimi

Monografijoje „Sakraliniai platoniškosios filosofijos pagrindai“ (2010 m.) kultūrologas įgyvendina dvejopus uždavinius. Pirmiausiai oponuoja susiformavusioms europocentrinėms nuostatoms senųjų civilizacijų idėjų recepcijos atžvilgiu. Veikale raginama atsakyti romantinės klasikinės Graikijos apoteozės ir pažvelgti kritiškai į didžiulę įtaką, kurią klasikinei, o vėliau helenistinei Graikijai padarė Egipto civilizacija. Kitas svarbus uždavinys, kurį mokslininkas eksplikuoja monografijoje, – tai tradicionalistinės misijos tolesnis nuoseklus įgyvendinimas. Abu uždaviniai veikale realizuojami drauge. Būtinybė

²⁸ Uždavinys, Algis. *Sufizmas islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 171.

²⁹ Uždavinys, Algis. *Philosophy as a rite of rebirth*. Westbury: Prometheus Trust, 2008, p. 254–255.

apvalyti pamatinės filosofijos sąvokas nuo tiesos neatitinkančių postmodernizmo ideologinių apnašų puikiai dera su tikslu aptarti filosofinio mąstymo ištakose slypintį šventumo pradą ir jo aktualumą šių laikų filosofijai. Daroma prielaida, kad tik atsisakius prietarų įmanoma pažvelgti į pasaulį kitu žvilgsniu.

Diskutuojamame veikle europocentrizmas yra traktuojamas kaip Švietimo ideologijos padarinys, kylantis iš krikščionybės konfrontacijos su helenistiniu mąstymu ir senųjų tikėjimų srovėmis. Kurdami teologiją ir institucinę tvarką krikščionybės apolegetai, Bažnyčios tėvai, atmetė magines, soteriologines tradicijas, prioritetą teikiančias pažinimui dvasinio išganymo kelyje. Suvoktina, kad Bažnyčia kaip institucinis darinys turėtų gerokai mažiau funkcijų, jeigu kiekvienas jos narys išganymą gebėtų pasiekti savo pastangomis. Galiausiai pirmaisiais krikščionybės amžiais Bažnyčia suko kitu keliu nei egiptiečių teurgija ar senovės graikų misterijų kultai. Buvo svarbu suvienodinti teologinį mokymą ir sukurti bendrą organizaciją.

Tuo tarpu konkurentai dėl tikinčiųjų sielų, senųjų civilizacijų tikėjimų ir filosofinių mokymų turiniai įvardytiems sociokultūriniam procesams smarkiai prieštaravo. Siekdamas atskleisti chaldėjų, Egipto, orfikų teurginių ir filosofinių mokymų įtaką platoniskai ir neoplatoniskai filosofijai ir parodyti specifinius sakralumo aspektus, kurie buvo ilgus šimtmečius užmiršti, Uždaviny s markiai užaštrina šį idėjų istorijos puslapį teigdamas, kad dėl minėtų ideologinių karų „sumenkinta filosofija pasiekia naujuosius amžius ir natūraliai sutapatinama su tokia diskursyvaus mąsty-

mo strategija, kuri nieko bendra neturi su dvasine praktika ir galiausiai virsta tikrovę iškraipiančius akinius dėvinčia doksografija, universitetine „filosofijos istorija“, kurios padavimus renkančios bei akademines interpretacijas kuriančios trumparegės bitelės – darbininkės kaupia filosofinio paveldo medų.“³⁰

Straipsnio autorius kultūrologo pozicijai europocentrizmo atsiradimo atžvilgiu yra linkęs oponuoti. Švietimo laikotarpiu Prancūzijoje ir vokiečiakalbėse žemėse susiformavo sekuliarios filosofijos srovės, kurių atstovai – Holbachas, Rousseau, Kantas – kritiškai žvelgė į Bažnyčios mokymą, institucines funkcijas, smerkė praeityje padarytas klaidas. Taigi naivu būtų tikėtis tokioje laikmečio idėjų terpėje vykusios kovos tarp krikščionybės ir konkuruojančių kitoniško dvasinio turinio mokymų diskusijos atšvaitų atgaivinimo. Žinoma, Švietimo epochos mąstytojai - jau minėtas Kantas, Hegelis, Schellingas – turėjo savitų europocentrių įsitikinimų, tačiau jie kilę iš minėtų mąstytojų aistros antikos filosofijai, o ne iš krikščionybės. Tą pati tendencija atsiskleidžia istorinėms krypties mąstytojų veikloje. Analizuojant istorinės mokyklos atstovų idėjas išryškėja, kad europocentrizmą pagimdo būtent įvairių kultūros specialistų helenomanija, kurios blyksnių pasitaiko taip pat modernųjų laikų humanistikoje.

Be europocentrių prietarų išskaidymo užduoties monografijoje stengiamasi išgryninti pamatinės filosofijos sąvokas: filosofijos, intelekto. Žvelgiant į bandymų

30 Uždaviny s, Algis. *Sakraliniai platoniskosios filosofijos pagrindai*. Vilnius: Sophia, 2010, p. 8.

apibrėžti filosofijos prigimtį gausą filosofijos koncepcijų įvairovėje lietuvių kultūrologo keliamas uždavinys atrodo perteklinis. Vis dėlto atsižvelgus į paradigminių idėjų istorijos lūžį, kurį sukėlė Hegelio pasiryžimas prisidėti „... prie to, kad filosofija priartėtų prie mokslo formos – prie to tikslo, kurį pasiekusi ji galėtų atsisakyti *žinojimo meilės* pavadinimo ir būtų *tikras žinojimas*...“³¹, lietuvių kultūrologo siekimas yra priešingas Hegelio valiai tuo, kad jis siekė atskleisti nemokslinę filosofijos perspektyvą, sakraliąsias jos ištakas.

Uždavinys teigdamas intelekto (*nous*) dieviškumą ir filosofinės dialektikos gebėjimą mąstytoją pakylėti iki transcendentinio lygmens susieja analitines refleksijas su kūrybine veikla, kurios vaisiai išlieka amžininkų mintyse ir jo paliktuose darbuose net po mirties. „Išminties mylėtojo tikslas – tapti dievu, susijungti su archetipiniais pradais. Tačiau, nepaisant būtino pakilimo ir tikrosios tapatybės atskleidimo dar gyvenant kūniškai, visiškas sugrįžimas ir jungtis įmanoma tik kūnui mirus. Siela „filosofuoja“ ir tarpiniame „mirusiųjų pasaulyje...“³² Uždavinio tradiconalistinė prieiga prie filosofijos gelminių turinių yra išskirtinė ir aktuali. Madingiausios šiuolaikinės filosofijos mokyklos – fenomenologinė, sąmonės, analitinė – sekdamas Hegelio ir XIX amžiaus pozityvistų nubrėžta filosofijos kaip griežto mokslo trajektorija tapatinasi su empiriniais ir socialiniais mokslais, keliančiais kitokius mokslinius klausimus nei filosofija. Dėl savo specifikos ir dėl

supanašėjusio mąstymo filosofija jiems nereikalinga.

Krikščioniškame pasaulyje demonizuojamų maginių praktikų ryšys su filosofija tradiconalistiniu rakursu tyrinėjamas monografijoje „Filosofija ir teurgija vėlyvojoje antikoje“ (2016 m.; anglų k. 2010 m.). Šioje studijoje apžvelgiamas vienos magijos rūšies, teurgijos, modernybėje traktuojamos kaip priemonė, kuria galima pakeisti įvykių eigą veikiant dievų ir dvasių valią, santykis su helenistine filosofija. Uždaviniui „... filosofas (tas, kuris, pasitelkęs dialektines priemones, rengia save mirčiai apšalyvymu ir kontempliacija), ir teurgas mėgdžioja Dievą, nors kartais jie pasitelkia skirtingus metodus tam, kas pasiektų tų pačių arba panašių tikslų, net, jei ir būtų galima laikyti, kad teurgija transcenduoja filosofiją, kai ši laikoma tik *anthropine epistemei*, žmogiškuoju mokslu.“³³ Vokiškame idealizme nubrėžta perskyra tarp mokslo ir nemokslo, tikrovės ir noumenų sričių lietuvių kultūrologui yra mažiau svarbi nei senųjų civilizacijų mokslo, meno, religijos sambūvio sampratos gaivinimas. Siaurėjant minėtų gyvenimo sričių veiklos barams menkėja pamatinių būties klausimų supratimas: apsineša laiko dvasios padiktuotų madingų teorijų dulkėmis. Tokiame kontekste Uždavinio edukacinės misijos universalumas yra ypač aktualus, žadinantis kritinius senųjų civilizacijų tyrinėjimus, kuriems negalioja vien filosofinio, istorinio ar klasikinės filologijos inspiruotas vienpusiškas svarstomos problemos nagrinėjimas.

31 Hegel, Georg, Wilhelm Friedrich. *Dvasios fenomenologija*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 32.

32 Uždavinys, Algis. *Sakraliniai platoniškosios filosofijos pagrindai*, p. 74.

33 Uždavinys, Algis. *Filosofija ir teurgija vėlyvojoje antikoje*. Vilnius: Sophia, 2016, p. 42.

Išvados

Aptarus kai kuriuos esmingiausius Uždavinio komparatyvistinės kultūrologijos ir civilizacinės komparatyvistikos aspektus galima teigti, kad Uždavinio šiai problematikai skirtuose veikaluose taikomos kelerios pagrindinės tyrinėjimo strategijos. Pirmiausiai pasitelkiamas lyginamosios metodologinės priegijos padedančios jam glaudžiai susieti Mesopotamijos, Egipto, sufijų teurgines bei filosofines patirtis su graikų išmintimi. Kita vertus, jo straipsniuose ir knygose skirtuose kultūrologinei problematikai vėrauja sakraliosios hermeneutikos metodas orientuotas į tiriamos kultūros reiškinių istorinių, teologinių aspektų sintezę. Vadinasi, hermeneutika tarsi tampa savotišku tiltu siejančiu Uždaviniui patrauklų tradiconalisticų požiūrį su marginaliomis šventybės manifestacijomis įvairiose lyginamose civilizacinėse struktūrose. Galiausiai sakraliosios hermeneutikos ir civilizacinės komparatyvistikos sintezė įgalina susitelkti ties meniniais, filosofiniais analizuojamų kultūrologinių problemų turiniais. Pastaroji teorinė ir metodologinė pozicija išreiškia mokslininko pasirošimą suvokti bei autentiškai aktualizuoti konkrečios filosofijos krypties sakraliosios tradicijos savitumą remiantis įtakingų ir idėjų istorijos paribyje likusių kūrėjų išminties ištaromis.

Antra, lyginamųjų civilizacijų studijų kontekste Uždavinio aštri polemika su postmodernizmo mąstytojais neigiančiais

filosofijos sakraliųjų ištakas primena Frankfurto mokyklos filosofų ir komparatyvistinės filosofijos atstovų diskusijas. Panašiai kaip Uždavinys, T. Adorno, M. Horkheimeris kritikavo moderniąją civilizaciją dėl jos polinkio į Apšvietos padiktuotą racionalizmo kultą ir besaikio materializmo dvasią. Komparatyvistinės filosofijos kontekste pabrėžtina A. Andrijausko, W. Halbfasso, M. Wimmerio europocentrizmo teigiančio Vakarų kultūros išskirtinumą radikali kritika. Tuo tarpu Uždavinio filosofinė pozicija yra linkusi pabrėžti sakraliosios tradicijos visuotinumą: sakralioji išmintis vienodai būdinga tiek Rytų, tiek Vakarų kultūroms.

Trečia, kultūrologiniai mokslininko Egipto, Mesopotamijos, arabų mąstymo tradicijų tyrinėjimai Lietuvos mastu yra saviti ir aktualūs. Ligi jo darbų Lietuvoje išsamiai nebuvo tyrinėtas sufizmas, o į neoplatonizmą buvo žvelgiama kaip į Plotino tradicijos tąsą. Uždavinys išryškino anksčiau lyginamųjų civilizacijos studijų paribyje Lietuvoje buvusius autorius – Numenijų, Jamblichą, Proklą – ir kruopščių tyrimų metu pagrindė jų nuopelnus helenistinei filosofijai, atskleidė helenistinės filosofijos idėjų ryšius su kitomis Artimųjų ir Vidurio Rytų civilizacijomis. Galiausiai būtina akcentuoti, kad Uždavinys buvo bene vienintelis perenializmo arba integraliojo tradiconalizmo idėjų nuoseklus propaguotojas, skleidęs *sophia perennis* idėjų šviesą Lietuvoje ir užsienyje.

Literatūra

Andrijauskas, Antanas. *Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.

Andrijauskas, Antanas. Nepaprastasis Algis Uždavins: būtis prasmės ieškojimas kūryboje. *Rytai–Vakarai: Komparatyvistinės studijos XII Algio Uždavinio fenomenas*. Vilnius: LKTI, 2012, p. 69.

Andrijauskas, Antanas. Civilizacijos teorijos metamorfozės ir komparatyvizmo idėjų sklaida. *Kultūros fenomenas. Kultūra ir civilizacija*. Vilnius: Gervėlė, 1999, p. 123.

Coomaraswamy, Ananda K. Kas yra civilizacija? *Kultūros fenomenas. Kultūra ir civilizacija*. Vilnius: Gervėlė, 1999, p. 164.

Генон, Рене. *Царство количества и знамения времени* Москва: Беловодье, 1994, с. 285.

Hegel, Georg, Wilhelm Friedrich. *Dvasios fenomenologija*. Vilnius: Prada, 1997, p. 32.

Kardelis, Naglis. Išminties versmių ieškotojas: apie Algio Uždavinio asmenybę ir kūrybą. *Rytai–Vakarai: Komparatyvistinės studijos XII Algio Uždavinio fenomenas*. Vilnius: LKTI, 2012, p. 92,99.

Mažeikis, Gintautas. Algio Uždavinio hermetinis atgimimas. *Rytai–Vakarai: Komparatyvistinės studijos XII Algio Uždavinio fenomenas*. Vilnius: LKTI, 2012, p. 115–116.

Шуон, Фритьоф. Религия и откровения. *Избранные сочинения*. Перевел А. Уждавинис. Каунас: Балтийос Арас, 1996, с. 23.

Шуон, Фритьоф. Sophia Perennis. *Избранные сочинения*. Перевел А. Уждавинис. Каунас: Балтийос Арас, 1996, с. 574.

Уждавинис, Альгис. Предисловие. Шуон, Фритьоф. *Избранные сочинения*. Каунас: Балтийос Арас, 1996, с. 14.

Uždavinys, Algis. *Versmių labirintai: Proklo hermeneutinė filosofija ir mistagogija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.

Uždavinys, Algis. *Egipto mirusiųjų knyga*. Vilnius: Ramduva, 2003.

Uždavinys, Algis. *Helėniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano*. Vilnius: KFMI, 2003.

Uždavinys, Algis. *Hermio Trismegisto išminties kelias. Hermetinis rinkinys*. Vilnius: KFMI, 2005.

Uždavinys, Algis. *Simbolių ir atvaizdų interpretacijos problema senovės civilizacijose*. Vilnius: Sophia, 2006.

Uždavinys, Algis. *Sufizmas islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atvirosios visuomenės studijų asociacija, 2007.

Uždavinys, Algis. *Philosophy as a rite of rebirth*. Westbury: Prometheus Trust, 2008.

Uždavinys, Algis. *Sakraliniai platoniško-sios filosofijos pagrindai*. Vilnius: Sophia, 2010.

Uždavinys, Algis. *Filosofija ir teurgija vėlyvojoje antikoje*. Vilnius: Sophia, 2016.

Uždavinys, Algis. Rytų ir Vakarų priešpriešos problema. *Algis Uždavins. Kūrybinė vaizduotė. Dailės kritika ir publicistika*. Sud. O. Žukauskienė, Ž. Gaižutytė-Filipavičienė. Vilnius: LKTI, 2013, p. 242.